

Ա. Վ. Սուվորովը հանդիպումներ են ունենում Հովսեփ ԱրղուՅյանի և Հովհաննես Լազարյանի հետ: Պատրաստվող արշավանքին մասնակից դարձնելու համար որոշվում է հրավիրել Հովսեփ Էմինին, որը Հայաստանի ազատագրման գործը կազմակերպելու նպատակով գեներալ Բանտարի առաջ եկել էր Ռուսաստան: Գ. Ա. Պոտյոմկինի կարգադրությամբ Հ. Լազարյանը նամակ է գրում Նոր Զուղա՝ Հ. Էմինին և նրան հրավիրում Ռուսաստան:

Այդ մասին Հ. ԱրղուՅյանի հիշատակարանում գրված է հետևյալը. «Հրամայեց և աղայ Յովհաննէսին գրել ի Զուղայ էմին աղային, որ եկեացէ: Որ և գրեաց և զայն գիրն առաքեաց Հաշտարեանու գուլեռնաթին, որ նա յղեացէ ի Զուղայ առ նա, որ շուտով եկեացէ»⁴:

Ա. Ռ. Հովհաննիսյանը Ռուսաստանի արտաքին քաղաքականության արխիվում հայտնաբերել և հրատարակել է Հ. ԱրղուՅյանի 2 մայիսի 1793 թվակիր նամակը, հասցեագրված Պլատոն Զույովին, որի մեջ պատմվում է այդ հրավերի մասին: Նա գրում է, որ հրը 1780 թ. Գ. Ա. Պոտյոմկինը հրամայել է Հ. Լազարյանին նամակ գրել Կալկաթա և Էմինին կանչել Ռուսաստան, լուր է տարածվում, թե իբր էմինը մեռել է: Սակայն զա հիշա չէր, էմինը ողջ էր և տեղեկանալով հրավերի մասին, 1790 և 1791 թթ. գրել է իրեն՝ առաջադիմով իր ծառայությունները նամակում նա նշել է, որ չնայած առաջացյալ տարիքի մեջ է, այնուամենայնիվ ուզում է գալ՝ իր հետ բերելով երկու որդիներին⁵:

Ա. Ռ. Հովհաննիսյանը գտնում է, որ Հ. Լազարյանի նամակը չի հասել Էմինին: Նա նկատում է, որ ըստ ԱրղուՅյանի հիշատակարանի, Հ. Էմինին հասցեագրված նամակն ուղարկվել է Նոր Զուղա, իսկ ըստ Պ. Զույովին ուղղված նամակի՝ Կալկաթա: Ստանալով էմինի մահվան մասին լուրը, Հ. Լազարյանն ու Հ. ԱրղուՅյանը այլևս չեն փորձում գտնել նրան: 10 տարի անց էմինն ինչ-որ ձևով խմանում է հրավերի մասին: Եվ վաթսուհինգամյա ծերունին, լինչպես վերը նշվեց, իսկույն դիմում է ԱրղուՅյանին և սիրով առաջարկում իր ծառայությունը ռուսական կառավարությանը⁶:

Վիեննայից բերած նամակները թույլ են տալիս ասելու, որ հրավերի մասին էմինն խմացել է Հ. ԱրղուՅյանի 1791 թ. ապրիլի 1-ին գրած նամակից: Ինչ վերաբերում է Հ. Լազարյանի ուղարկած նամակին, ապա կարելի է ենթադրել, որ այն կորած է կամ էլ դեռ չի հայտնաբերված:

Հ. ԱրղուՅյանի նամակից տեղեկանում ենք, որ էմինին նամակը հանձնել է Նոր Եստիֆանի քահանայի Ստեփանը (Ստեփաննոս Տեր-Հարությունյանը), որը Հնդկաստան էր մեկնել ավելի վաղ՝ 1786 թ.: Իսկ թե ո՞վ էր նամակը հասցրել տեղ Ստեփանին, հայտնի չէ: Տեր Ստեփանը հանդիպել է էմինի հետ Կալկաթայում 1791 թ. օգոստոսի 12-ին: Պարզվում է, որ հինգ տարվա ընթացքում Հ. ԱրղուՅյանին հասցեագրված էմինի նամակներից արքայապետը ստացել էր միայն մեկը, գրված 1788 թ. հունվարի 10-ին: Այն ժամանակ նամակները հրեմն գրում էին երկու կամ երեք օրինակից և ուղարկում տարբեր ճանապարհներով: Այդ նամակը, ըստ էմինի, գրվել է երեք օրինակից, բայց Հ. ԱրղուՅյանը ստացել է երկու օրինակը, մեկն ուղարկված է եղել Նոր Զուղայի վրայով, մյուսը՝ Եմինի: Գրանք Հ. ԱրղուՅյանին են հասել 1791 թ. հունվարի 15-ին Յաջ քաղաքում: Հ. ԱրղուՅյանը նախապես ընթացքում էր Մաղրասում ապրող Շահամիր Շահամիրյանի, հայ ազատագրական շարժման ղեկավարներից մեկի հետ, և նամակները տեղ էին հասնում վեց ամսվա ընթացքում: Պետերբուրգում Հ. ԱրղուՅյանին հասցեագրված նամակները ստանում էր վերջինիս գործակալ (վեքիլ) Փիլիպպոս Մանուշարյանը և ուղարկում նրան, որտեղ էլ որ նա գտնվելիս լիներ: Հ. ԱրղուՅյանի խորհրդով էմինն իր պատասխանը ծովային ճանապարհով էր ուղարկել Մաղրաս՝ Շ. Շահամիրյանին, վերջինս էլ այն ուղարկել էր Պետերբուրգ:

Այժմ մի երկու խոսք հրատարակվող նամակների բովանդակության մասին: Հ. ԱրղուՅյանը հակիրճ կերպով էմինին տեղյակ է պահել ռուս-թուրքական պատերազմի, դրա հետևանքով հայերի կրած նոր տառապանքների, նրանց իր ցույց տված օգնության, նոր Եստիֆ-

⁴ Նույն տեղում, էջ 24:

⁵ А. Р. Иоаннисян. Иосиф Эмин. Ереван, 1989, с. 256. Հարկ է նշել, որ էմինը 1790 թ. Հ. ԱրղուՅյանին նամակ չի գրել: Նրա նամակը, ինչպես տեսանք, գրված է 1791 թ. դեկտեմբերի 24-ին: Հ. ԱրղուՅյանն, անտարակույս, տեղյակ է եղել այդ ետմակիր բովանդակությանը, որով էմինը ցանկություն էր հայտնել գալու Ռուսաստան, ուստի գրում է երկու նամակի մասին՝ հատուկ շեշտով, որ նրանցից մեկը հասցեագրված է եղել Հ. Լազարյանին:

⁶ А. Р. Иоаннисян. Указ. соч., с. 256.